

UOT 37.01

Vüsalə Xıdırova
Azərbaycan Dillər Universiteti
khidirovavusala@gmail.com

İNGİLİS DİLİNDƏ YAZI PROSESİNDƏ YAZI VƏRDIŞLƏRİNDƏN İSTİFADƏ OLUNMASI

Açar sözlər: *yazı prosesi, yazı vərdişləri, esse, mübahisəvi esse, nəqletmə esse*

Key words: *writing, writing skills, essay, argumentative essay, narrative essay*

Ключевые слова: *письменный процесс, письменные навыки, эссе, аргументированное эссе, повествовательный эссе*

İnsanlar bir-biri ilə müxtəlif vasitələrlə ünsiyyət qururlar. Yaxın məsafədən ünsiyyət üçün şifahi nitq kifayət edir. Lakin bəzi hallarda uzaq məsafələrdə və səsin olmadığı yerlərdə də ünsiyyətə ehtiyac olur. Bu zaman yazı köməyə çatır.

Yazı insanların müxtəlif düşüncələrini və fikirlərini həərflərdən, sözlərdən və durğu işarələrindən istifadə etməklə öz oxucusuna çatdırdığı bir prosesdir. Bu prosesin öhdəsindən düzgün şəkildə gəlmək üçün hər bir dilə məxsus olan spesifik yazı vərdişlərindən yararlanmaq lazımdır. Digər vərdişlərdən fərqli olaraq yazının insanlarda düşünmə qabiliyyətini təkmilləşdirmək, müxtəlif mövzulara aid xülasə yazmaq, yazılı şəkildə özünü ifadə etmək, məntiqi fikirlər irəli sürmək kimi üstünlükləri vardır. (1)

İngilis dilində dörd vərdiş var: yazı, oxu, dinləmə və danışmaq. Hər bir vərdişin istənilən dilin öyrənilməsində özünəməxsus yeri vardır. Bu məqalə ingilis dilində yazı vərdişlərinin növləri və onların yazı prosesində necə istifadə edilməsinin yollarından bəhs edir.

İngilis dilində yazı vərdişləri müxtəlif mövzulara dair mülahizə, düşüncə və fikirlərini səlis şəkildə oxucuya çatdırmaq deməkdir. Bunun üçün ingilis dilinin qrammatikasını yaxşı bilmək və zəngin söz ehtiyatına yiyələnmək məqsədə uyğun hesab olunur.

Yazı vərdişlərinin paraqraf, məktub, xülasə, esse, parafras və s. kimi növləri var. Bu məqalədə esse, onun strukturu, növləri və onların yazı zamanı istifadəsində lazım olan mərhələlər nəzərdən keçirilir.

“Esse” sözü latın mənşəli söz olsa da, fransız dilinə, oradan da başqa dillərə keçib. “Esse” sözü “hər hansı bir mövzu ətrafında götür-qoy edərək fikir yürütmək” mənasını verir. Esse sözünə necə tərifi vermək olar? Eyni

mövzu ətrafında birləşərək, eyni bir fikri müzakirə edən cümlələr məcmusuna esse deyilir [7]. Essenin nəqletmə, mübahisəvi və təsviri olmaqla 3 növü var. Hər bir esse növü giriş hissə, əsas hissələr və son olaraq nəticə olmaqla 3 hissədən ibarət olur. Bu üç hissəni əhatə edən bütün cümlələr eyni bir mövzunun açıqlanmasında iştirak edir. Bu cümlələr vasitəsilə essenin yazan şəxs mövzuya aid olan fikirlərini öz oxucusuna çatdırır.

Mübahisəvi esse müxtəlif mövzulara dair yazıçının mübahisəli fikirlərini təqdim edən yazı növüdür.

Mübahisəvi essenin aşağıdakı növləri bu məqalədə araşdırılacaq: lehinə və ya əleyhinə (for and against), fikrin ifadə edilməsi (opinion), problemin həll olunması (solution to problems).

“Lehinə və əleyhinə” (for and against) essenin ifadə olunması.

“Lehinə və əleyhinə” essenin planlaşdırılması zamanı 4 məsələyə diqqət yetirmək lazımdır:

1. Giriş - problemin təqdim olunması
2. Tezisdə təqdim olunmuş “lehinə” fikirlər üçün sübutlar
3. Tezisdəki fikirlərin əleyhinə təqdim olunmuş sübutlar
4. Sonluq – ən axırıncı bölmədə sübutlar nəzərdən keçirilir və müəllifin öz fikri ifadə olunur.

Birinci bölmə – giriş – təqdim olunmuş mövzunu və ona ikili yanaşmanı özündə əks etdirən bir neçə cümlədən ibarət olur.

Lehinə və əleyhinə olan fikirlər ayrı-ayrı bölmələrdə yazılır.

Lehinə və əleyhinə olan fikirlərə bağlayıcı sözlər vasitəsilə məntiqi ardıcılıqla yazılır. Essenin əsas hissəsində bağlayıcılar və bağlayıcı ifadələrdən istifadə etmək olar.

Ən sonuncu bölmədə essədə yazılanlara yekun gətirilir və nəticə yazılır: mövzu ətrafındakı mübahisəni özündə əks etdirən, eyni zamanda məsələdən çıxış yolunu təqdim edən cümlə yazılır. Müəllif mövzu ilə bağlı öz şəxsi fikirlərini yaza bilər. Sonluq yazılarkən aşağıdakı ifadələrdən istifadə edilə bilər:

In conclusion, to sum up (finally, therefore) in general, in summary, all in all.

“Lehinə və əleyhinə” esse yazılarkən aşağıdakılara fikir vermək lazımdır:

1. Formal dil istifadə etmək
2. Cümlələrin strukturu mürəkkəb olmalıdır
3. Şəxs əvəzlilikləri ilə yazılan cümlələri istifadə etməmək
4. Qısaltmalardan istifadə etməmək (don't, there's etc.)
5. Lazım olan yerlərdə nümunələr təqdim etmək
6. Orfoqrafiya qaydalarına riayət etmək.

“Fikrin ifadə edilməsi” (opinion)

Bu esse formal üslubda yazılır. Girişdə müəllif mövzu ilə bağlı öz fikrini ifadə edir. Əsas bölmələrin (2 və ya daha artıq bölmə) hər birində mövzu ilə bağlı aydın şəkildə ifadə olunmuş fikirlər öz əksini tapır. Sonluqda müəllifin öz fikirlərini sübuta yetirən cümlələr yazılır.

“Problemin həll edilməsi” (solutions to problems)

Bu essədə problemin və onun həlli yolları haqqında yazılır. Müəllif problemi təqdim edir və onun mümkün olan həlli yollarını özünəməxsus qaydada yazır. Giriş hissəsində mövzu və problemin səbəbləri öz əksini tapır. Essenin əsas hissələrində müəllif problemin həlli yollarını və əldə oluna biləcək nəticələr haqqında yazır. Sonluqda müəllifin problemin həlli haqqında ümumi mülahizələri yer tutur.

Nəqlətmə essədə yazıçının öz kreativ fikirlərini oxucuya yazılı şəkildə çatdırma biləcəyi bir hekayə yazılı şəkildə canlandırılır. (3) Bu hekayə uydurma da ola bilər. Əvvəlcə nəqlətmə esseni yazmaq çətin görünə bilər, lakin mövzunun həcmi qısaldaraq və hekayənin gedişatını planlaşdıraraq işi sadələşdirmək olar. Beləliklə, hekayənin giriş hissəsini yazmaq daha asanlaşacaq.

Nəqlətmə essədə hər hansı bir hadisə yazılı şəkildə canlandırılır. Bu esseni yazarkən yazıçı başına gələn hadisənin daha dolğun və yazılı şəkildə təsvirini oxucuya çatdırmaq üçün çalışır. Bu essenin yazılış formatı digər esse növləri ilə eyni olsa da onu yazarkən daha kreativ olmaq məsləhətdir.

Yaxşı hekayə yazmaq üçün bir neçə mühüm elementləri nəzərə almaq lazımdır:

Setting (plan) – hadisənin baş verdiyi yer

Theme (mövzu) – hadisədəki əsas ideya.

Digər esse növlərində olduğu kimi nəqlətmə essenin yazıda istifadəsində də bəzi mühüm mərhələlərə fikir vermək lazımdır.

- Tezis giriş hissəsində əsas mövzunun bir cümlə ilə əhatə edir.
- Bağlayıcı cümlələr hadisələri bir biri ilə bağlayır və oxucuya hadisənin gedişatını izləməyə kömək edir.
- Sonluq hekayənin hər hansı bir sonluqla tamamlanması rolunu oynayır.

Giriş hissə essədə birinci və məlumatverici paraqraf rolunu oynayır. Girişdə yazıçı essenin planını təqdim edir və oxucunu hadisəni izləmək üçün hazırladır. Təbii ki, giriş hissəsində oxucunun diqqətini hadisəyə cəlb etmək üçün məlumatverici və diqqətçəkən cümlələr, eyni zamanda mövzunu bir cümlədə təsvir edən tezis yazılmalıdır. Girişdə yazılan ilk 3 və ya 4 cümlə oxucunun diqqətini mövzuya cəlb etmək rolunu oynayır. Bu cümlələr hekayədəki süjet xəttini daha yaxşı təşkil etməyə kömək edir.

Onların vasitəsilə oxucu essədə hansı hadisələrin baş verəcəyini ehtimal edir. Nəqletmə essədə esse yazmadan əvvəl müxtəlif sual əvəzlilikləri ilə başlayan sual cümlələri yazılır.

Nəqletmə esseniz yazarkən aşağıdakı üsullardan istifadə edilir:

Üsul 1. Nəqletmə esseniz üçün mövzu seçimi.

1. Gözləntiləri aydınlaşdırmaq üçün tapşırığı oxuyun. Sizdən nə istəndiyini daha dəqiq anlamaq üçün tapşırığı bir dəfədən çox oxumaq yaxşı olar. Əgər cavablamaq olduğunuz sual varsa qeyd edin. Əlavə olaraq, qeyd olunmuş tələbləri nəzərdən keçirin.

2. Beyin fırtınası – nəqletmə esseniz üçün potensial hekayə ideyalarını cəmləşdirin. İlk olaraq mövzunun məzmununu qısaltmadan müxtəlif ideyaları dəyərləndirin. Başınıza gələn hər hansı bir hadisəni və ya uydurma bir hekayəni yazmaq istədiyinizə qərar verin. Potensial mövzular siyahısını hazırladıqdan sonra, hansının sizə daha uyğun olduğunu seçin. Məsələn, həyatınızda ən yadda qalan ad günü məclisi, ilk dəfə ev heyvanı aldığınız günü və ya səyahət zamanı başınıza gələn maraqlı hadisə haqqında uydurma hekayə yazmağa bilərsiniz.

- İdeyaları qruplaşdırmaq üçün plan qurun.

- Hekayədəki bütün ideyaları yada salmaq üçün cızma-qara edin. Hekayədəki bütün hadisələri heç bir qrammatik qaydaya əməl etmədən ardıcıl şəkildə yazın.

- Sonuncu mərhələdə hekayədə cərəyan edən hadisələri ardıcıl şəkildə yerləşdirmək üçün plan qurun.

3. Hekayədə daha çox açıqlanmasına ehtiyac duyulan əsas hadisəni seçin. Tapşırığa uyğun olan hadisəni tapmaq üçün ideyalarınızın siyahısını nəzərdən keçirin.

- Essədə yalnız bir mövzu ətrafında yazın.

- Hekayədəki əsas süjet xəttində bir hadisəni ətraflı canlandırın.

4. Hekayə üçün bir başlıq fikirləş. Hekayəni oxuduqdan sonra oxucuda yaranacaq təəssürat haqqında düşünün. Bunu nəzərə alaraq hekayəyə maraqlı və diqqətçəkən bir başlıq yaz.

- Məsələn, hər hansı bir ağır zədə aldıqdan sonra sağalma prosesi haqqında olan hekayədə təbii ki, mövzu bütün çətinliklərin öhdəsindən gələrək sonunda məqsədinə çatmaq haqqında olacaq. Təbii ki, oxucu hadisənin yaxşı sonluqla bitməsində maraqlıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün esseniz yazan hekayədəki bütün uğurlu məqamları nəzərə alıb pozitiv bir sonluqla esseniz bitirməlidir.

Üsul 2. Hekayənin planını hazırlamaq (planning your story).

1. Essədə canlandırılacaq bütün personajları təsvir edin və onların siyahısını hazırlayın. Sonra personajların hansı şəkildə bir-biri ilə əlaqəli ol-

duqlarını müəyənləşdirin. Bundan sonra hər bir personajın xarakteri haqqında və hekayədəki rolu haqqında ayrı-ayrılıqda plan şəklində sxem hazırlamaq lazımdır.

• Əgər nəqletmə esseni yazan yazıçı özü də hekayədə bu və ya digər şəkildə iştirak edirsə, özü haqqında da məlumat yazmalıdır. Bu məlumatda yazıçının özünün təsviri, bu hekayəni yazmaqda maraqları yer alır. Əgər qələmə alınan hekayə uzun müddət əvvəl baş veribsə, oxucu hadisə baş verən zaman yaşadığı hissləri də bu məlumatda yazı bilər.

2. Hekayənin əsas süjet xəttini bir neçə cümlə ilə qısa şəkildə bildirmək. Hekayədəki hadisənin baş verdiyi müxtəlif əraziləri və zaman müddətini müəyyənləşdirin. Hər bir hadisəni xırda detallarınadək təsvir edin. Hadisələrin baş verdiyi müxtəlif ərazilərlə əlaqəli olan detalları da bura əlavə edin.

3. Hekayənin süjet xəttini giriş, əsas hissə və sonluq olmaqla hissələrə bölün. Nəqletmə essədə adətən hər hansı bir hekayə canlandırılır. Hekayədə ilk əvvəl personajlar və əsas hadisə haqqında məlumat verilməlidir. Lakin hadisənin süjet xəttini maraqlı şəkildə təqdim etmək lazımdır. Bu oxucunun diqqətini hekayəyə cəlb etməyə kömək edəcək.

4. Axırıncı cümlədə hadisənin əsas mahiyyəti bir cümlə ilə yazılır. Bəzi hallarda hadisənin qısa icmalını da yazmaq olar.

Yuxarıda təqdim olunan məqalədən görüldüyü kimi, istənilən dildə yazı vərdişlərini mənimsəmək və onlardan düzgün formada yararlanmaq müasir dövrümüz üçün çox faydalıdır. Yazı vərdişlərinin növləri ilə yaxından tanış olmaq, onların yazıda istifadə qaydaları və strukturlarını mənimsəmək, onları istənilən yazını yazarkən effektiv bir şəkildə tətbiq etmək lazımdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, hər bir insan üçün yazı vərdişlərinə yiyələnmək və bütün yazı proseslərində istifadə etmək çox vacib şərtidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

5. Harris, K.R., Graham S., Mason, L., Friedlander. B. Powerful writing strategies for all students. – Baltimore: Brookes, – 2008.
6. Kinohara, S., Graham, S., & Hawkin., L. Teaching writing to high school students: A national survey. Journal of Educational Psychology, – 2009. – 101, 136-160.
7. Written language revisited. Amsterdam: John Benjamins Publishing (Company.) Walsh, K. (2010).
8. https://www.researchgate.net/publication/274925223_the_importance_of_writing
9. <http://www.enotes.com/topics/how-write-summary>
10. Patricia Wilcox Peterson. Developing Writing. Washington D.C., – 1995

11. 7.Трошева, Т.Б. Письменная речь. [Электронный ресурс]. – Режимдоступа: <http://stylistics.academic.ru>. – Загл. с экрана. (дата обращения:07.11.2015).
12. Уолш, И.А. Письменная практика. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, – 2006. – 199с.
13. Чернышев, В.В. Обучение навыкам письменной речи. – СПб., – 1984. – 139 – 159 с.

Vusala Khidirova

Summary

Use Of Writing Skills In The Writing Process In English

The article deals with the writing skills and its types. Writing skills have their own role in studying foreign languages. People use writing skills in order to express their own ideas and thoughts in written form. Each type has its own structure and usage forms in writing.

Вусала Хыдырова

Резюме

**Использование языковых навыков в письменном процессе
английского языка**

В данной статье рассматриваются языковые навыки и их типы. В изучении любого иностранного языка языковые навыки играют большую роль. Чтобы выражать свои идеи и мысли в письменном виде люди используют языковые навыки. У всех типов есть свои конструкции и употребление в письменном форме.

*Rəyçi: fil.f.d., dos.T.Əmirova
Redaksiyaya daxil olub:17.02.2021*